

DIÁKKÖRI MŰHELY

Martus Bettina

Hol van a (kor)határ?

A gyermekmunka következményei és megoldási lehetőségei.

A fejlődő országokban számos problémával találkozhatunk, azonban akad olyan is, amely a fejlett térségekre is erőteljes hatással van, ez a jelenség pedig a gyermekmunka. Fontos ezzel a problémával foglalkoznunk, hiszen a gyermekmunkának komoly makrogazdasági hatásai vannak, amelyek az ország növekedését és fejlődését is befolyásolják. Számos nemzeti és nemzetközi megoldás született a probléma kezelésére, melyek közül számos intézkedés már komolyabb eredményt is ért, azonban a gyermekek foglalkoztatása még mindig súlyos problémát jelent.

Kulcsszavak: gyermekmunka, makrogazdasági hatások, nemzetközi szervezetek
JEL kód: E24, F66, J21, J24

Bevezetés

A fejlődő országokkal nagyon sokat foglalkoznak manapság a nemzetközi szervezetek és a kutatók. Ahogy a világ „északi” része rohamosan fejlődik, úgy a „déli” térségek folyamatosan leszakadnak és még ezen belül is folyamatos a szétválás. Az egyenlőtlenségek minden területen megjelennek: térségek közt, gazdasági fejlődésnél, vagy akár a nemi egyenlőtlenségeknél. A globalizáció és szegénység mára már olyan szintre sodorta főleg a „harmadik világ” országaiiban élőkét, hogy a gyerekeknek sokszor borzasztó körülmények között, mindössze napi 1 \$-ért kell dolgozniuk. Teszik ezt, mert a családoknak gyakorta nem marad más választásuk, mint munkába küldeni a gyerekeket, vagy rosszabb esetben a gyerekek – a szülőktől távol – gyermekkereskedelem áldozatai lesznek. A fiatal foglalkoztatottaknak nincs idejük iskolába járni, gyakran napi 8 órában dolgoznak, vagy annál is többet töltenek a munkahelyükön, és játszani sem tudnak. Gyakorlatilag sok gyerek 5 éves korától kezdve dolgozik, és mivel iskolázatlanok maradnak, így egész életükben ez a sors vár rájuk, éhbért keresve. Hangsúlyozandó, hogy a problémakör a szélesebb társadalmi hatások mellett gazdasági hatásokkal is rendelkezik.

Tanulmányom célja kettős: egyrészt annak feltárása, hogy milyen gazdasági következményei lehetnek a gyermekmunka tömeges jelenlétének egy ország gazdasági fejlődését tekintve; másrészt pedig annak felkutatása, hogy milyen megoldásokkal lehet hatékonyan megszüntetni a gyermekmunkát.

A gyermekmunka helyzete

Napjainkban a gyermekmunka az egész világon elterjedt, a foglalkoztatott gyermekek száma évről évre nő. Ugyanakkor a kutatások annyira eltérő adatokat hoztak ki felméréseik során, hogy például Indiában ezek közt akár több millió fős eltérés is akad. Ennek elkerülése érdekében először definiálom, mit érthetünk gyermekmunka alatt.

A gyermekmunka definíciójához először is fontos meghatározni, kit nevezünk gyereknek. A határvonal a gyermekkor és felnőttkor között általában a 18. életév (ILO 1973). Nem szabad elfelejteni, hogy vannak olyan kultúrák (angolszász országok), ahol nem 18 év felett tekintik a felnőttkort, hanem a 21. életévtől (*Grootaert – Kanbur 1995*). Összességében, a Nemzetközi Munkaerő Szervezet (ILO¹) ILO ajánlásai szerint 15 éves kortól a gyerekek már végezhetnek mindennapi munkát.

¹ International Labour Organisation

Az ILO számos jelentést adott ki a gyermekmunkával kapcsolatban. Az általuk meghatározott definíció szerint csoportokat alakítottak ki, amelyek a gyermekmunkásokat definiálják. Nézetük szerint a 13 éven aluli foglalkoztatott gyermekek tekinthetők gyermekmunkásoknak. A 13 éves kor feletti fiatalok végezhetnek könnyű fizikai munkát², 15 éves kor felett pedig már végezhetnek hétköznapi/általános munkát. A veszélyes munkák³ csak 18 év felett megengedhetők (ILO 1973). Tanulmányomban ezt a definíciót használom, bár megjegyzendő, hogy a fejlődő országok esetében kivételesen már 12 éves kortól lehet könnyű fizikai munkát, 14 éves kortól pedig rendes, illetve általános munkát végezni. Fontos megjegyezni, hogy a gyermekmunkába nem értem bele az otthon végzett háztartási munkát („besegítés a családnak”), az iskola után végzett mezőgazdasági munkát a család birtokán, amelyek a gyerekek munkához való hozzáállását fejleszthetik. Ezek nem járulnak hozzá a termelő tevékenységekhez. (Guarcello et al. 2005). Jelen cikkben tehát gyermekmunka alatt kizárólag azokat a tevékenységeket értem, amelyeket 13 éves kor alattiak végeznek, de mellette a gyermekek nem tudnak tanulni, iskolába járni, hiszen napi 10-12 órát dolgoznak, így az általunk természetesnek vélt fejlődéstől elmaradnak.

1. táblázat: Korhatárhoz kötött tevékenységek

International Labour Organisation		Az a minimum kor, amelytől a gyermekek dolgozhatnak.	Lehetséges kivételek a fejlődő országokban
Veszélyes munka	Minden olyan munka, amely a gyermekek fizikai, mentális és erkölcsi egészségét, biztonságát veszélyezteteti, vagy olyan munka, amely 18 éves kor alatt nem végezhető el	18 (16 komoly feltételek mellett)	18 (16 komoly feltételek mellett)
Általános minimum életkor	Az a minimum életkor, amely alatt még nem fejezhetők be az alapvető iskolai követelményeket, amely általában 15 éves kor.	15	14
Könnyű fizikai munka	13 és 15 év közötti gyermekek, akik képesek könnyű fizikai munkát végezni, addig, amíg nem veszélyezteteti a munka az egészségüket, illetve a biztonságukat, vagy amíg nem akadályozza őket a tanulóanyagban, célkitűzéseikben, illetve a képzésükben.	13-15	12-14

Forrás: ILO (1973), 138. számú egyezménye

Jogosan gondolhatnánk azt, hogy a gyermekmunka a XX-XXI. század problémája, azonban alaposabb vizsgálódás után egyértelműen kiderül, hogy már korábban is elterjedt foglalkoztatási forma volt. A háborúk, forradalmak idején nem számított, hogy valaki elérte-e a megfelelő életkort, ha képes volt harcolni, mennie kellett (Általános Ügyek Tanácsa 2008).

Ugyan az ipari forradalom jelentősen hozzájárult a gyermekmunka megjelenéséhez, elterjedéséhez –sőt, William Pitt (angol miniszterelnök), általánossá akarta tenni a gyermekmunkát (Torgyik – Karlovitz 2006) – ugyanakkor Németországban és Szicíliában is találkozhattunk ezzel a jelenséggel a játékiparban és kénbányákban (Torgyik – Karlovitz 2006). 1833-ra Nagy-Britanniában törvény tiltotta a 9 évesnél fiatalabb gyerekek alkalmazását a gyárakban; gyári felügyelőket neveztek ki, akiknek ellenőrizniük kellett, hogy a gyermekek napi 2 órát töltöttek-e az

² Könnyű fizikai munka: amely nem káros az egészségre, valamint ami nem akadályozza az iskolai oktatásban való részvételt, képzést, szakmai orientációt.

³ Veszélyes munka: a rabszolgaság minden formája, gyerekkereskedelem, gyermekek bevetése háborús helyzetben, prostitúció, pornográfia, illegális tevékenységekben való részvétel (pl. drogkereskedelem), és amely az egészséget, biztonságot, erkölcsöt veszélyezteti.

iskolában, amit a tanítók igazoltak le (Tóth 2008). Ezen intézkedések ellenére a gyermekmunka komoly problémát jelentett, mivel a munkáltatók létrehozták a gyári kódexeket, melyet aláírtak a munkavállalókkal, csak így voltak hajlandóak foglalkoztatni őket. A kódex ötleivel elkerülhették a törvények alkalmazását (Basu – Hoang Van 1998).

A gyermekmunka állandó kihívás napjainkban is. A legtöbb 15 év alatti gyermek a harmadik világ országaiban él, kivételt képeznek ez alól a fiatalok prostituáltak, akik nagy számban vannak jelen az iparosodott országokban is. A gyermekek többsége a 10-14 éves korosztályba sorolható, de sajnos a 10 év alattiak is egyre sűrűbben találkozhatunk (Grootaert – Kanbur 1995). Az ILO adatai szerint másfél milliárd gyermek 20%-a dolgozik, azaz minden ötödik gyerek jelen van a munkaerő-piacon (ILO 2005).

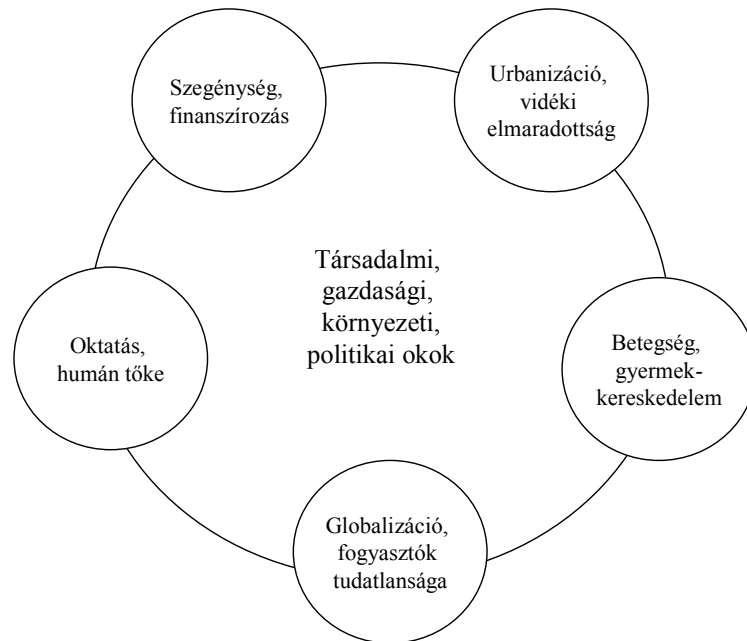
A nemek szerinti megoszlást illetően általánosságban elmondható, hogy mind a lányok, mind a fiúk megjelennek a munkaerő-piacon, azonban a fiúk nagyobb arányt képviselnek a legtöbb országban. Dosunmu és Abidogun (2011) szerint a fiúk dominanciája annak tudható be, hogy a lányokat könnyebben elrabolhatják, vagy megerősíthatják, könnyebb őket cselédként eladni, ezért a szüleik őket kevésbé küldik el dolgozni. Vannak azonban olyan országok, ahol a lányok az otthoni munkák és a farmon elvégzendő tevékenységek miatt magasabb számban képviseltetik magukat (Rosati 2010).

Heady (2000) tanulmányában megemlíti, hogy sok gyerek azért nem jár iskolába, mert ott megverték és megalázták, így ezek a fiatalok teljesen elzárkóztak az oktatástól, így ilyen esetben inkább az iskolai tevékenység munkával való helyettesítése a jellemző. A gyermekek legnagyobb részét a mezőgazdaságban foglalkoztatják. Nehéz elkülöníteni, hogy ezt a tevékenységet kereskedelmi célú farmon végzik-e, vagy a háztartás megélhetését biztosító mezőgazdaságban, így sokszor ezeket összevonják a statisztikákban. A második legnagyobb foglalkoztató szektort a szolgáltatások jelentik a gyermekek számára (Rosati 2010), mint például a prostitúció.

Egyes felmérések szerint a nagyobb családokban csökken a gyerekek részvétele az iskolában, tehát a nagy család növeli annak valószínűségét, hogy egy gyerek inkább a munkaerő-piacon alapozza meg a jövőjét, nem pedig az iskolában (Grootaert – Kanbur 1995, Meenakshi – Ray 2002). Ezt a tényt támasztja alá Dosunmu és Abidogun (2011) kutatása is, amelyben a háztartások méretét is megvizsgálták. Ebben nyilvánvaló, hogy a családok sok esetben nem tudják finanszírozni a háztartásuk költségeit, valamint nagy valószínűséggel a szülők iskolázatlanok, így alacsony bérért dolgoznak.

A gyermekmunkát kiváltó okok

A gyermekmunka előfordulása gyakoribb a fejlődő országokban. Számos tényezővel magyarázható az, hogy miért pont a legkevésbé fejlett, illetve a fejlődő térségekben fordul elő a gyerekek foglalkoztatása. Az országokat leginkább a gazdasági, társadalmi, környezeti és politikai okok sodorják még inkább a gyermekmunka problémája felé. Bizonyos tényezők mind a négy elemhez besorolhatók. Például a betegségek, mint a gyermekmunka okai, környezeti szempontból kialakulhatnak a környezetszennyezés, környezeti adottságok miatt, ugyanakkor okuk lehet politikai is, hiszen a lobbyszerkezetek sokszor elnyomják a lakosság érdekeit. Társadalmi tényezők, mint a kulturális sajátosságok, a lakosság demográfiai jellemzői miatt is kialakulhat a gyermekmunka, csakis úgy, mint a gazdasági érdekek, globalizáció miatt.

1. ábra: A gyermekmunkát kiváltó okok

Forrás: Saját szerkesztés

Nemzetgazdaságon belüli tényezők

Az 1. ábrából jól látható, hogy a *szegénység* a gyermekmunka egyik oka (Cigno 2004). Az elszegényedett családok gyakran küldik el gyermekeiket pénzt keresni, mert a család túlélése múlik rajta (Neumayer – Soya 2005, Wahba 2005). A szegénység kialakulásában fontos szerepet játszanak a bérkülönbségek. A felnőttek és gyermekek bérei gyakran nem válnak el egymástól jelentős mértékben, így a gyerekeknek is megéri állást találni, hiszen az ő jövedelmük is a családi bevételt gyarapítja. Contreras (2008) rávilágít arra, hogy ha egy ország még a fejlődés kezdeti szakaszában van, azaz alacsony jövedelmű ország, a gyermekmunka elterjedt jelenségnek tekinthető. Ez azért lehetséges, mert a felnőttek és gyermekek közti bér ebben a szakaszban még nem válik el olyan mértékben egymástól, hogy ne érje meg a munkaerő-piaci részvétel a gyermekek számára: a gyerekek gyakorlatilag annyit keresnek, mint a felnőttek. Ha a bérek viszont mégis különböznek, akkor a cégeknek sokkal jobban megéri a fiatalabbakat foglalkoztatni (Becchetti et al. 2008), hiszen így költséghatékonyabbak lehetnek. Ennek alapján a gyermekmunkát kiváltó ok sokszor a jövedelmi⁴ és helyettesítő hatáshoz⁵ kötődik. Ennek a két hatásnak a változása nagymértékben kihat a foglalkoztatásra és a bérek alakulására, mivel lehetővé teszi, hogy inkább a gyermekek foglalkoztatása kerüljön előtérbe a felnőttek helyett, mivel ők általában alacsonyabb bért kapnak.

Neumayer és Soya (2005) a bérek mellett a fiatalok jobb tűrőképességére is rávilágít. Jobban viselik a rossz munkakörülményeket, jobb a látásuk, kisebbek és fürgébbek az ujjaiuk, valamint a kis termet sokszor előnyt jelent, például a szőnyegszövésnél. Lényegében a gyermekek a

⁴ A jövedelmi hatás (Contreras 2008), vagy más néven luxus axióma (Basu – Hoang Van 1998, Wahba 2005), azt jelenti, hogy a szülők akkor küldik el gyermekeiket dolgozni, ha a család jövedelme – amit a gyermekmunka nélkül érnek el – nagyon alacsony, nem tudnak belőle megélni.

⁵ A helyettesítési hatás, vagy helyettesítési axióma, pedig a cég, illetve gyár nézőpontját jelenti, tehát a felnőttek és gyerekek munkája helyettesíthető, azaz a felnőttek munkája felcserélhető a gyermekek munkájával és fordítva (Basu – Hoang Van 1998).

felnőtteknél produktívabban tudnak teljesíteni bizonyos tevékenységekben, de természetesen ez nem mindig igaz (Todaro – Smith 2009).

Az *oktatás* hozzáférhetősége, azaz költsége és minősége nagyon fontos tényezők a szülők döntésénél, hiszen a befektetésük csak a jövőben fog megtérülni (Neumayer – Soya 2005, Udry 2003). A 3. ábra a gyermekek taníttatásának lehetőségeit és költségeit ábrázolja.⁶ A fejlődő országokban jellemző, hogy a szülők analfabéták, iskolázatlanok. Mivel a szülők csak nagyon alacsony jövedelmű munkákat tudnak ellátni, így legtöbbször a gyermekek iskoláztatására nem jut pénz, legsúlyosabb esetben pedig őket is be kell vonni a jövedelemszerzésbe. Mindezt igazolja Neumayer és Soya (2005) eredménye is, miszerint azokban a családokban, ahol a szülők magasabb szintű oktatásban részesültek, ott nagyobb a törekvés arra, hogy saját gyermeküknek is minél jobb oktatási lehetőségeket biztosítsanak.

Az *urbanizáció*, a rurális-urbánus különbségek, valamint a kultúra erősen befolyásolják az emberek életét (Njoh 2003). A fejlődő országok lakosai azért költöznek a városokba, hogy könnyebben munkát kapjanak, azonban az urbanizáció már annyira nagy méreteket öltött, hogy a városok nem bírják el a tömegeket, és kialakulnak a slum-ok.⁷ Az urbanizáció sok esetben a szegényebb családok rossz életkörülményeihez vezet, beköltöznek a városba a jobb élet reményében, azonban az esetek nagy részében nem találnak munkát. Mivel a szülők munkanélküliek, így előfordulhat, hogy a gyerekek koldulnak az utcán, cipőt pucolnak, vagy mivel olcsóbb bérért dolgozthatják őket, állást adnak nekik. A vidéki elmaradottság tehát gyakran a gyerekek foglalkoztatását eredményezi – igaz, vidék helyett a városban fognak dolgozni. Viszont vidéken sem jobb a helyzet, hiszen a családoknak sok esetben nincs pénzük bérmunkásokra, plusz munkaerőre, így a gyermekekre is hárul feladat. A legtöbbször családi farmon végzett munka általában napi 8-12 órás elfoglaltságot jelent a fiatalok számára, így ez a tevékenység sok esetben meggátolja őket az oktatáshoz való hozzáférhetőségben és a normális fejlődésben.⁸ Neumayer és Soya (2005) is alátámasztja azt a kijelentést, miszerint a gyermekek foglalkoztatása a vidéki, falusi környezetben elterjedt, mégpedig a mezőgazdasági tevékenység miatt.⁹

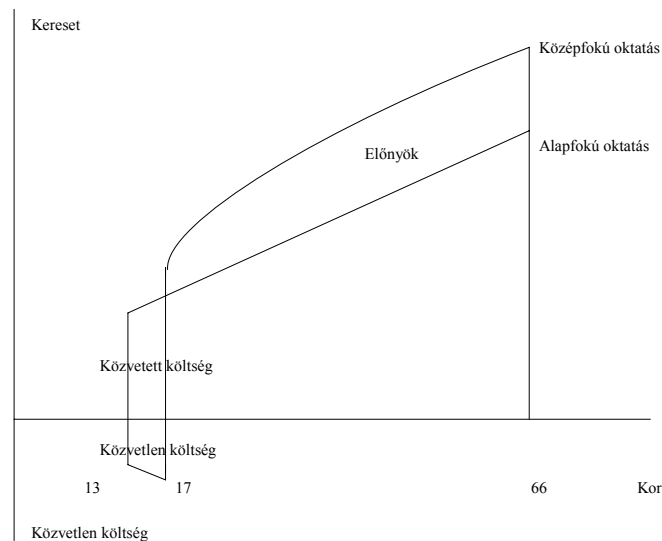
Természetesen mivel a gyermekmunka leginkább az agrárszektorban fordul elő, így a vidéki területeken élő gyermekeket fenyegeti inkább. A második legnagyobb gyermekeket foglalkoztató szektor azonban a szolgáltatásoké, így azok a gyerekek, akik a városi területeken laknak, szintén eléggé kiszolgáltatottak lehetnek a munkaerő-piacnak (Rosati 2010).

⁶ Közvetett költségként például az iskolai egyenruha, könyvek, egyéb díjak jelennek meg, közvetlen költségként pedig az a négy évi jövedelemkiesés, amit nem szerezhettek meg a gyermek, mert folytatta a középiskolai tanulmányait.

⁷ Ezek szegényesen felépített ingatlant jelentenek egy ideiglenes környezetben, tehát nem biztosítanak lakóiknak állandó lakhatási lehetőséget. Jellemző rájuk a túlszűfolttság, valamint a nem megfelelő egészségügyi és higiéniai körülmények, az itt élők nem jutnak hozzá a megfelelő minőségű vízhez (UN-Habitat 2003)

⁸ Todaro migrációs modellje (Todaro – Smith 2009) szerint az emberek azt nézik, mekkora lesz a költözés során a várható városi-vidéki bérkülönbség, azonban sokszor ez a lakosság nem kap munkát. Ha ezek a családok munkanélküliekké válnak a városokban, nagymértékben megnövelik az informális szektor jelentőségét, azon belül is a gyermekek körében olyan tevékenységeket, mint például a koldulás, cipőpucolás, stb.

⁹ A mezőgazdasági szektorra jó példa, hogy a gyermekek nagy része a dohányültetvényeken dolgozik, rettetően rossz körülmények között. 2012-ben felszínre került egy botrány, amelyben a Philip Morris dohánygyár például olyan beszállítókkal végeztette a munkát, akik a munkafolyamatok végrehajtására bevonták a munkások gyermekeit is. Egy napig az ültetvényeken dolgozni olyan egészségügyi hatással jár, mint ha 36 szál cigarettát szívtak volna el. Emellett a gyerekek a különböző növényvédő szerek kellemetlen hatásainak is ki voltak téve, továbbá tiszta víz sem állt rendelkezésre a munka során. A munkaadók egyösszegű kifizetést alkalmaztak, így a munkások csak a szezon végén tudták felvenni a fizetésüket. (www.hvg.hu/vilag/20100714_gyerekeket_dolgoztattak, 2013. február 10.

2. ábra: A gyermekek oktatásának előnyei és költségei

Forrás: Todaro – Smith (2009) alapján

A szegény, rurális társadalmakban nem feltétlenül gondolják úgy, hogy a gyermekmunka rossz, azaz a kulturális különbségek is befolyásolják a jelenség előtérbe kerülését. Sok társadalomban gondolják, hogy ez a szocializáció egy része, amely a gyermekeket a munka révén megtanítja a túlélés képességére (Grootaert – Kanbur 1995). Sok afrikai országban ez a nézet ma is elterjedt, ami hosszú távon akár az ország fejlődését is akadályozhatja.

Nemzetgazdaságon kívüli tényezők

A betegségeknek és jelentős terjedésüknek erőteljes országon belüli aspektusa is van, mégis a legtöbb esetben olyan megbetegedésekkel találkozhatunk, amelyek független az országok gazdaságpolitikájától.¹⁰ Az oktatás és egészség (*betegség*) „kéz a kézben” járnak. Egészségesen az emberek több energiát fektetnek például a tanulásba, valamint az oktatás segít megtanítani az egészséges életmódot. A munkanélküliség mikroökonómiai modelljei között találkozhatunk például a táplálkozási modellel is, amely azt szemlélteti, hogy a munkáltatók hajlandóak több pénzt fizetni munkavállalóiknak azért, hogy produktívabbak legyenek (Makdissi 2011, Mankiw 2005).

Az egészséges gyermekek sikeresebbek az iskolában és a tanulásban. Stover és Bollinger (1999) tanulmányukban bemutatják, hogy az AIDS gazdasági hatásai nem csak az érintett egyéneket, hanem a családokat is nehéz helyzetbe hozhatják, mely továbbgyűrűzik a cégekre, gyárakra és a makrogazdaságra. A háztartásokat például akkortól terheli az AIDS következménye, amint a családtag elkezd szenvedni a betegségtől. Kiesik a beteg által eddig szerzett jövedelem, nem tud dolgozni, illetve sok esetben nem is foglalkoztatják, mert diszkriminálják, a családban a gyógyszerköltségek drasztikusan megnőnek. Viszont ennek a folyamatnak a fordítottja is igaz, hiszen a betegségek a gyermekmunka következtében is kialakulhatnak.¹¹

Mindemellett a gyermekkereskedelemnek is sorra lesznek áldozatai a fiatalok a fejlődő országokban. Az ILO 2005-ös tanulmánya szerint az elefántcsontparti ültetvényeken 10-15 ezer gyermek dolgozik, akik közül legtöbben a gyermekkereskedelem áldozatai (ILO 2005). A gaz-

¹⁰ Például az HIV vírus kialakulása nemzetgazdasági tényezőktől független, azonban a vírus terjedésére (korlátozására) erőteljes gazdaságpolitikai-egészségügyi programokkal hatást lehetne gyakorolni.

¹¹ Tanzániában a 8 éves gyerekek 30 méter mély földalatti aknákat ásnak, fény és szellőzés nélkül, amely kiváltképp veszélyes, mivel a rossz körülmények rontják a látásukat, valamint a szellőzés nélküli gödrök halálosak lehetnek (ILO 2005).

dasági fejletlenséget sok ország próbálja a gazdasági nyitottság, a kereskedelem liberalizálása révén leküzdeni (illetve bizonyos mértékig rá is kényszerítettek erre) (Wu-Zeng 2008), ugyanakkor ez a tényező is erősen befolyásolja a gyermekmunka gyakoriságát, ugyanis a fejlődést akarják elérni. Bizonyos esetekben a gazdasági liberalizáció pozitív hatást generál, hiszen sokszor hozzájárul a bérek növekedéséhez. Akad azonban olyan helyzet is, ahol a negatívumok jobban előtérbe kerülnek, például a fejlődő országok függősége a fejlettektől, vagy Dwibedi és Chaudhuri (2010) szerint a *globalizáció* a bérek egyenlőtlen eloszlásához vezet.

Mindezek ismeretében feltételezhetjük, hogy a globalizáció is nagymértékben befolyásolhatja a gyermekmunka nagyszámú kialakulását, elsősorban a szegénységgel összefüggésben. Ugyanis sokszor a multinacionális cégek beszállítói méltatlan körülmények között foglalkoztatják a munkásaikat, függetlenül attól, hogy hány évesek. A cégek legtöbbször saját érdekeiket tartják szem előtt, alacsony bérekkel dolgoztatnak, de sokszor előfordul a kizsákmányolás is – főleg a gyermekek körében – hiszen az ő tevékenységük illegális, szerződés nélkül dolgoznak, bizonyítékok nélkül pedig nem tudják saját érdekeiket sem megvédeni.¹² (Heady 2000). A gazdasági növekedés visszaesése és az életkörülmények romlása két olyan faktor, amely drasztikus növekedést okozott a gyerekek munkaerő-piacra lépésében. A felnőtt munkások bérei csökkentek és egyre rosszabb piaci lehetőségekkel találták szembe magukat. A megélhetés reményében plusz jövedelemre kellett a családoknak szert tenni, melyet a gyermekek által tudtak elérni (Rosati 2010).

A határok eltűnésével a munkaerő-áramlás is megindult, így a migráció mértéke és a hazautalások száma egyre jelentősebb. Mára már ez az egyik legjelentősebb forrás a fejlődő országok számára. A fejlődő országok szakképzett, tapasztalt munkásai nagyon gyakran hagyják hátra családjukat, új lehetőségeket keresnek, így maguknak és családjuknak jobb megélhetést biztosítva.¹³ A migráció következtében a hazautalások száma egyre növekszik, így az otthon maradt családoknak lehetősége van a jobb megélhetésre. A migráció kedvezőtlen hatásai nem csak a fejlődő országok foglalkoztatás-politikájában érződtek, hanem a fejlettekben is, így azok, akik elvándoroltak, kevesebb lehetőséggel tudtak élni, tehát az általuk küldött hazautalások száma is csökkent. Ennek következtében sok képzett és képzetlen elvándorló haza is tért saját hazájába (Rosati 2010). Ennek sajnos egyfelől következménye, hogy az egész családnak a saját országában kell dolgoznia – beleértve a gyerekeket is – minimális bérért.

A globalizáció a tőkeáramlást is magában foglalja. Annyi termék áramlik be külföldről, hogy már nem lehet nyomon követni, hogy a fogyasztási cikkek kik és melyik országokban gyártották. Ezt nevezhetjük a fogyasztók tudatlanságának is. Neumayer és Soya (2005) rámutat, hogy a multinacionális cégek, mint például a Nike, Reebok, illetve Adidas sokszor olyan alvállalkozókkal végeztetik el a munkát, akik előszeretettel alkalmaznak gyermekeket. Cigno (2002) tanulmányában azt vizsgálja, hogy a globalizáció befolyásolja-e a szülők döntését a gyermekek munkaerő-piacra küldésével kapcsolatban. Elemzésében arra jutott, hogy nincs empirikus bizonyíték arra, hogy a nemzetközi kereskedelem, a gazdasági integráció növelné a gyermekmunkások számát. Egyértelműen a szülők elhatározása, hogy elküldik-e gyermekeiket pénzt keresni, az oktatás költségén és hasznán múlik, tehát a lehetőségeiken.

¹² Az Apple-Foxconn cég együttműködése tavaly igen nagy botrányt kavart. A Kínában gyártott iPad-ek nagy része borzasztó körülmények között készült. A vizsgálatok során kiderült, hogy 14 éves gyerekek is dolgoztak gyakornokként a gyárban. (http://hvg.hu/karrier/20121017_foxconn_gyerekmunkas_kina, 2013. február 18.)

A GAP márka is hasonló botrányba keveredett, ruháik 10 éves gyermekek kezei által készülnek. (http://hvg.hu/gazdasag/20121221_Nem_zavarja_hogy_gyerekek_varrjak_a_ruhai, 2013. február 18.)

¹³ A szakirodalom ezt az elvándorlást agyelszívásnak („brain drain”) nevezi (Todaro – Smith 2009, Beine et al. 2001).

A gyermekmunka makrogazdasági hatásai

A gyermekmunka nem csak társadalmi, etikai aspektusból érdekes, hanem gazdasági szempontból is. A gazdasági érdekek sokszor eredményezik a fejlődő országok elnyomását, például, ha a migrációt az országok nem állítják meg, akkor a szakképzett munkaerő elvándorol, ez pedig az ország gazdaságára negatívan hat, egyedül a hazautalások könnyíthetik meg a kialakult helyzetet. Ha a gyermekmunkával érintett területeken a makrogazdasági folyamatok inkább negatív eredményeket mutatnak, akkor az innovációs képességre is negatív hatást gyakorol a gyermekmunka megléte.

Azt, hogy a gyermekmunkával súlyosan érintett területeken lehetőség van-e az innovációra, a makrogazdasági folyamatokon keresztül mutatom be. Először a gazdasági nyitottsággal szorosan összefüggő külföldről beáramló működő-tőkével foglalkozok. A külföldi tőke az országok számára nagyon fontos bevételi forrás, hiszen a tőke segíthet új munkahelyeket teremteni, adók formájában plusz bevételekhez juttathatja az országokat, valamint az oktatáshoz való visszatérésben is fontos a szerepe, hiszen sokszor a megfelelő hard és soft infrastruktúra kiépítésével próbálják az országokba csábítani a multinacionális vállalatokat a kormányok.

A *külföldi működő-tőke* nagyon sok – fejlődő – ország számára jelentős pénzügyi forrásnak számít (Noorbakhsh et al. 2001). A tőkeáramlás kedvező hatása közé tartozik, hogy az hozzájárulhat a nemzetközi fizetési mérleg stabilitásához, a magával hozott technológia és tudás erősítheti az adott ország gazdaságát az ismeretek elsajátítása, az új technológia meghonosítása révén. Az FDI a foglalkoztatás javításában, munkanélküliség csökkentésében is jelentős szerepet játszhat, valamint fokozza a piaci versenyt (Todaro – Smith 2009, Crespo – Fontura 2007). A kockázatok megoszlanak, javítja az exportot, bekapcsolja az országot a globális termelésbe, valamint a menedzseri tapasztalatokkal segítheti a verseny megerősítését (Singh – Jun 1995).

A multinacionális cégek betelepülésével, a tőke importálásával azonban kedvezőtlen helyzetek is teremthetnek. Sokszor az országok olyan feltételeket ajánlanak a cégeknek, hogy az nem feltétlenül jelent az ország gazdaságának akármilyen pluszt is. A betelepülés inkább csak átmeneti problémaleküzdés, mintsem megoldás. A cégek saját nyereségüket hazaviszik, megnehezítik a hazai vállalkozók életben maradásának lehetőségeit, ami forrásokat von el a megtakarítások elől (Todaro – Smith 2009). A legtöbb fejlődő országban a működő-tőke jelen van, azonban nagyon kicsi hányadát teszi ki a GDP-nek. Neumayer és Soya (2005) szerint a külföldi befektetők gyakran ugyanolyan fontosnak, ha nem fontosabbnak tartják a piac méretét, politikai stabilitást, infrastruktúrát és a szakképzettséget, mint a munkaerő alacsony költségét. Ebből is látszik, ha az FDI csekély mértékben van jelen, akkor az innováció megvalósulásának sincs sok esélye.

Dwivedi és Chaudhuri (2010) szerint a kereskedelem liberalizálásától sok ország a gazdasági növekedést, illetve a szegénység csökkenését várta, azonban ezek nem valósultak meg. A liberalizáció – ami az egyik fontos eleme az innovációnak – lehetővé tette a külföldi tőke beáramlását, mely a bérkülönbségeket növelte, a legszegényebb családok nem kerestek többet, így az ő helyzetük nem változott jelentősen. Viszont pozitív hatásként elmondható, hogy a tőke hatására a gyermekmunka csökkent, hiszen az FDI a szakképzettebb munkaerőt célozta meg, így nagyobb jelentőséget kapott az oktatás az országok és családok életében.

Braun (2006) szintén vizsgálta a gyermekmunka gazdasági hatásait. Tanulmányában három szempontból mutatja be a külföldi működő-tőkét: bérek, humán tőke és gazdasági növekedés. A gyerekek foglalkoztatása megnöveli a munkaerő-kínálatot, ami lenyomja a béreket, ez a folyamat pedig kedvez az FDI-nak. A multinacionális vállalatoknak és a kis- és középvállalkozásoknak is előnyös pozíciót nyújt, ha kevesebb bért kell fizetniük, mivel így többet tudnak spórolni. A gyermekmunka káros hatással van a humán tőkére, hiszen így a szakképzetlen munkaerő tömege áll a munkaadók előtt, ami a külföldi befektetők döntéseit negatívan befolyásolja. Az alacsony humán tőke sokszor alacsony GDP-t is eredményez, lassítja a gazdasági növekedést, valamint az innovációnak sokszor nem kedvez. A gyermekmunka tehát a külföldi működő-tőke

megjelenését akadályozza, rossz hatással van a multinacionális cégek által behozott tőkére, azaz a technológiai megújulás esélye csekély.

Az FDI-nak tehát vannak jó és árnyoldalai is. Nehéz eldönteni, hogy lényegében a pozitív vagy negatív hatások dominálnak-e a „harmadik világ” országaiban (*Herzer et al.* 2008, *Mughal - Vecchiu* 2010)). A bemutatott tanulmányok gyengesége, hogy egységként kezelik a fejlődő országokat. Véleményem szerint nem lehet az összes fejlődő országot egy kalap alá venni, hiszen a külföldi működő-tőke beruházások a kormányzati szerepvállalástól is nagymértékben függenek. A gyermekmunkára gyakorolt hatása összességében pozitívnak mondható, hiszen a kizsákmányolók nem a multinacionális cégek, hanem azok beszállítói, tehát az FDI negatív hatása nem jelenik meg közvetlenül. Az országba érkező külföldi tőke visszaszoríthatja a gyermekek foglalkoztatását a képzés növelése és a felnőttek munkahelyteremtése által.

A gyermekmunkával érintett háztartások körében a *humán tőke* színvonala alacsonynak mondható. A legtöbb esetben a szülők is analfabéták, ezért ők alacsony bérért dolgoznak, ha egyáltalán el tudnak helyezkedni. Az általuk keresett jövedelem nem elég a családok fenntartására. Ennek következménye, hogy a gyerekek iskoláztatása is elmarad, összességében pedig az alacsony képzettségű humán tőke továbbra is újratermelődik, ha a gyermekmunka fennmarad. Ez a folyamat pedig az innovációs tevékenységnek nem kedvez, hiszen az első fejezetben láthattuk, hogy az innováció egyik alappillére a szakképzettség.

A legtöbb esetben olyan gazdasági változásra lenne szükség, amely megköveteli a humán tőke magas színvonalát, így az oktatást a kormányok és a vállalatok is fontos feladatnak fogják tartani, és céljuk lesz, hogy minél több gyermekből szakképzett munkaerő legyen. Például egy új technológia elterjedésével olyan szakemberekre lesz szüksége az országnak, akik képesek használni a gépeket, új eljárásokat. Braun (2006) az FDI hatásait vizsgálva szintén megemlítette, hogy a külföldi tőke olyan munkavállalókba „fektet be”, akik szakképzettek, tudják az újabb technológiákat használni. Ha nincs meg a megfelelő számú és minőségű munkaerő, nem várható semmilyen gazdasági növekedés, és a családok számára sem jelent jobb megélhetési lehetőséget az új technológia.

Mivel a bérkülönbségek a fejlődő országokban nem annyira válnak el egymástól, rövidtávon a gyermekmunka jelentősége megnő, így az oktatás háttérbe szorul, azaz a humán tőke fejlődés szegénységi csapdájában ragadunk. Contreras (2008) szerint ha a humán tőkét először a szülők körében fejlesztjük, akkor spillover hatást érünk el, azaz a gyerekek is többet tanulhatnak. A magas költségek miatt egyre több háztartás kénytelen abbahagyni gyermeke oktatását, így egy olyan alternatív megoldást kellene kitalálni, amely lehetővé teszi a jövedelemszerzést és a humán tőke fejlődését is. A gyermekmunka tehát ebben az esetben is csökkenti a humán tőke színvonalát.

Összességében látható, hogy a szakképzettség nagyon fontos a gyermekmunkával érintett területek számára, azonban ott, ahol ez a probléma jelen van, ott a humán tőke színvonala alacsony marad, mivel a jövő generációinak nincs lehetősége továbbtanulni, vagy egyáltalán elkezdeni az iskolai tanulmányait. A „brain drain” megindul, a térségben pedig a szakképzetlenek a szegénységben ragadnak, ahonnan kevés esély van kijutni, mivel a gyerekeknek és az unokáknak is kevés esélye lesz, hogy iskolába járhassanak, azaz innováció esélye csekély lesz. Az állam számára egyrészt költség-hatékony megoldás a gyermekmunka, hiszen a humán infrastruktúra fejlesztésébe nem fektetnek sokat, ugyanakkor veszteséget is jelent, hiszen a szakképzettek elvándorlása nem az ország fejlődését fogja szolgálni.

Az oktatás, valamint a külföldi működő-tőke is hatással van a *foglalkoztatottságra, bérekre*. Több tanulmány a harmadik világbeli gyermekek és felnőttek bére közötti hasonlóságot hozza fel a gyermekmunkát kiváltó oknak, azonban a gyermekek foglalkoztatása a bérekre is hatással van (*Becchetti et al.* 2008, *Rogers-Swinnerton* 2003), így következménye is lehet ennek a jelenségnek.

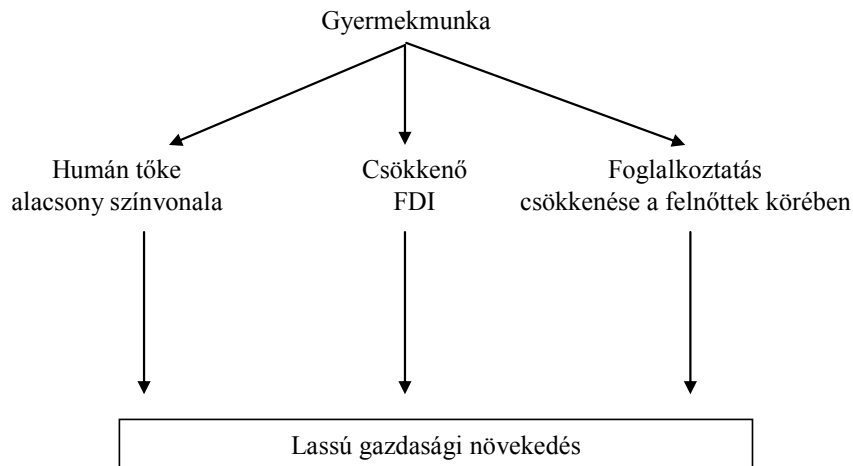
Az országba érkező tőke pozitív hatással van a bérek növekedésére, mivel megkövetel valamilyen szintű szakképzettséget. Ez természetesen magával vonhatja a mélyebb szegénységet,

hiszen ebben az esetben azokat távolítja el a munkától, akik már több éve alacsony színvonalú munkával keresik meg jövedelmüket, és talán már túl idősök ahhoz, hogy képesek legyenek új dolgokat tanulni.

A felnőttek munkanélküliségét a gyermekmunka megszüntetése pozitívan befolyásolhatja. A gyermekmunka tiltása balra tolja a kínálati görbét, amely a felnőttek bérének növekedéséhez vagy a családok jövedelmének csökkenéséhez vezethet. A tényleges eredményt az dönti el, hogy melyik hatás dominál: a jövedelmi, vagy a helyettesítési. A jövedelmi hatás esetében a felnőttek bérének növekedése a munkaerőpiac kínálatának csökkenése által pozitív hatást eredményez, amely kompenzálni tudja azt a gyerekek által keresett jövedelmet, melytől elesnek a családok. Ha a gyerekek a hazai termelés piacán állnak munkába, akkor kiszorítják a felnőtteket, a bérek alacsonyabb szintre csökkennek. A helyettesítés hatás által bekövetkezett változás eredményeképpen a munkaerő-piaci csoportok felváltják egymást, így ez a hatás lehet nulla, de akkor akár negatív módon is befolyásolhatja a családok jólétét. Ha a helyettesítési hatás dominál inkább, akkor ez a folyamat lenyomja a gyermekek bérét, aminek következményeként a gyermekek a még veszélyesebb munkákban fognak elköteleződni (Contreras 2008).

Ha a gyermekek által keresett jövedelmet is elveszjük a családoktól, akkor azok még kevesebb erőforrással fognak rendelkezni. Basu és Hoang Van (1998) cikkükben úgy érvelnek, hogy bár a gyermekmunka rossz, ennek ellenére mégis egy gazdasági jószág, amelyet ha tiltunk, akkor csökkentjük a háztartások életszínvonalát. A bérkülönbségek sokszor ösztönzik a fiatalokat, hogy részt vegyenek a munkaerő-piacon, például minél nagyobb az apa bére, annál kisebb a valószínűsége, hogy a gyermeke dolgozzon. A gyermekmunka kedvezőtlen hatással van a gazdasági növekedésre. Az FDI-nál láthattuk, hogy a gyerekek foglalkoztatása gyakran a külföldi működő-tőke csökkenéséhez vezet. A humán erőforrás színvonala egyre inkább csökken a gyermekmunkával érintett területeken, mivel a gyerekeknek nincs idejük tanulni, ami szintén a gazdasági növekedést gátolja, valamint a felnőttek magas munkanélkülisége sem segíti a gazdaság felpörgetését.

Véleményem szerint a gyermekmunka negatívan hat az ország gazdaságára, mivel alacsonyabb humán tőkét eredményez, ami azt eredményezi, hogy a szegénységből sem fognak tudni kilábalni. Mivel a képzett munkaerő száma kevés, illetve ők is elvándorolnak, nem jön be tőke az országokba, és a várt gazdasági növekedés nem indul meg, a fejletlenség megmarad, a technológiai újítások elmaradnak, azaz a gyermekmunka a technológiai előrehaladást gátolja.

3. ábra: A gyermekmunka hatása a gazdasági növekedésre

Forrás: Saját szerkesztés

Lehetséges megoldások

A gyermekmunka problémájának megoldása komoly erőfeszítést igényel. Mivel kiterjedt jelenségről van szó, szinte minden országban jelen van, és nem csak társadalmi, de gazdasági hatásai is vannak. Lehetetlen az összes megoldást egy tanulmányban felvázolni, így ezek közül csak néhányat mutatok be, melyek nemzetközi, mind nemzeti szinten nyújtanak segítséget a probléma felszámolásában.

Szupranacionális szinten néhány szervezet szükségét látta, hogy megfogalmazzák a fiatalok alapvető jogait, hiszen ezek évek óta elkerülték a figyelmet. A Genfi Nyilatkozat volt az első ebben a sorban, majd ezután következett a Gyermek Jogairól szóló Nyilatkozat,¹⁴ amelyet később két jegyzőkönyvvel egészítettek ki, amelyek a fegyveres konfliktusokról és a gyermekprostitúcióról szólnak.¹⁵ Nem sokkal később született meg a Gyermekjogi Egyezmény összefogja és harmonizálja a különböző nemzetközi jogi szerződésekben elszórtan felbukkanó gyermekjogokat.¹⁶

Az ILO számos egyezményt alakított ki az országokkal a gyermekmunka számának fokozatos csökkenése érdekében, mint például: ILO egyezmények a legtöbb iparágra vonatkozóan (ipari szektorokban, a mezőgazdaságban, föld alatt végzett munkákban, majd a halászatban minimális korhatár megszabása (Boockmann 2010), ILO Minimum Kor Egyezménye (ILO 1973), A gyermekmunka kiküszöbölése (ILO 2011), a gyermekmunka legrosszabb formáinak eltörlése (ILO 1999).

A nemzetközi szervezetek egyezményei globálisan próbálnak megoldást találni a gyermekek jogainak biztosítására, azonban minden országnak egyedi intézkedésre lenne szüksége, hiszen a kiváltó okok és azok aránya gyökeresen eltér a régiók között. A gyermekmunkával érintett országok közül India az egyik, ahol már csökkent a foglalkoztatott gyerekek száma. Ebben a fejlődő országban felismerték, hogy a problémát nem lehet egységesen kezelni, ezért a probléma megoldása érdekében a kormány már 1979-ben megalapította a Gurupadswamy Bizottságot, amely a gyermekmunka kérdésével foglalkozott, és különböző módszereket ajánlott a probléma leküzdésére. Különböző programok létrehozásával megkísérelték fokozatosan és egymásra épülve rehabilitálni a gyerekmunkásokat, például speciális iskolák működésével a magas gyermekmunka koncentrációjú körzetekben alakítottak ki, ahol a gyermekek fejlődését segítik. A Nemzeti Gyermekmunka Projekt annyira sikeres lett, hogy a körzetek száma 12-ről 250-re nőtt.¹⁷

Udry (2003) tanulmányában a gyermekmunka felszámolásának lehetséges megoldásait vázolja fel. Véleménye szerint ahhoz, hogy a gyermekmunkát hatékonyan le lehessen küzdeni, a szegénységet kell megszüntetni. Ez azonban olyan feladat, amelyet nehéz megvalósítani, hiába vannak nemzetközi akciók is, mint például a Millenniumi Fejlesztési Célok. A nemzeti törvények szintén jelentős befolyást tudnak gyakorolni a gyermekmunka alakulására, illetve a kereskedelmi akadályok lebontása szintén hozzájárulhatnak akár a gyermekmunka csökkenéséhez is.¹⁸

Egyes országokban különböző programokat indítottak, amelyek a gyermekmunka jelenségét mérsékelni hivatottak. Mexikóban például 1997-ben indult útjára a Progresza nevű projekt¹⁸, mely mára már az Oportuniades nevet viseli. Ez a fejlesztéspolitikai eszköz a gyermekek iskoláztatását szolgálja, mégpedig transzferek által (Tárki 2010). Bangladesben a Food for Education

¹⁴ <http://unicef.hu/gyermekjog-nagyito.jsp>

¹⁵ <http://unicef.hu/gyermekjog-nagyito.jsp>

¹⁶ <http://unicef.hu/gyermekjog-nagyito.jsp>

¹⁷ Példának Vietnámot hozza fel, ahol az 1990-es években a rizs ára 30%-kal megnőtt a kereskedelem által, így a felnőttek bére is nőtt.

¹⁸ A háztartások transzfereket és adományok kapnak gyermekeik iskoláztatásáért cserébe (Tárki 2010).

(továbbiakban FFE) programot indították útjára, melynek célja, hogy azok a családok kaphassanak természetbeni adományokat, akik iskoláztatják gyermeküket (Ahmed 2002).¹⁹

Az oktatás problémájának megfékezéséhez Rena (2009) az iskolai tanévet a mezőgazdasági szezonhoz igazítását ajánlja, így az oktatásból kimaradt hallgatók száma jelentősen csökkenne, így a gyermekek foglalkoztatása miatt kevesebben maradnának az iskolai képzésből. Dosunmu és Abidogun (2011) ingyenes és kötelező oktatást szorgalmaznak, így a tandíj nem gátolná tovább sok gyerek tanulmányainak lehetőségét.

Mivel a termelő és vásárló között egyre nagyobb a távolság, emiatt a fogyasztók rendelkezésére álló információ a messziről érkező termékekkel kapcsolatban egyre csökken, a gyermekmunkások által előállított termékek nem „élveznek” kitüntetett szerepet és gyakorlatilag mi, északi fogyasztók zsákmányoljuk ki a fejlődő országok elszegényedett családjait, amiért ők hatalmas árat fizetnek. A termékek címkézésével a gyárak, illetve cégek a fogyasztók szemét igyekeznek felnyitni, hogy észrevegyük, mit vásárolunk (Baland – Duprez 2009).

Látható, hogy sok kezdeményezés született a gyermekmunkával érintett területeken is a probléma felszámolására, azonban még a mai napig komoly gondot jelent a fiatalok foglalkoztatása, tehát hatásuk nem hozta még meg a várt eredményt. Az viszont egyértelmű, hogy a regionális szinten létrehozott programok nagyobb sikereket képesek elérni, mint a nemzetköziek, hiszen először a probléma forrását kell megszüntetni a későbbi eredmények elérése érdekében.

¹⁹ Brazília „Bolsa Familia” nevet viselő programja szintén hasonló kezdeményezés, amely a szegénység felszámolására született, ezt a gyakorlatot pedig egyre több ország alkalmazza, így jelent meg Latin-Amerikában a “Familias en Acción”, Kolumbiában a “Red de Protección Social”, és a “Bonos de Desarrollo Humano” Ecuadorban (UN Habitat 2010).

2. táblázat: A gyermekmunka elleni küzdelem nemzetközi és nemzeti eszközeinek rendszerezése

Kialakulás okai	Nemzetközi megoldások	Nemzeti megoldások
Szegénység	1. Millenniumi Fejlesztési Cél	Kézpénz-transzfer programok: Bangladesh - Food for Education Brazília - Bolsa Familia ("Zéró éhség") Fejlesztési segélyek
Oktatás	2. Millenniumi Fejlesztési Cél ILO Minimum Kor Egyezmény Genfi Nyilatkozat (Gyermekjogi Nyilatkozat) Gyermek jogai (ENSZ)	Kézpénz-transzfer programok: Bangladesh - Female Secondary School Assistance Bangladesh - Food for Education Mexikó - Oportuniades India - rehabilitációs iskolák (NGO-k által) Oktatási rendszer mezőgazdasági szezonhoz való igazítása
Betegség, gyermekkereskedelem	6. Millenniumi Fejlesztési Cél Gyermekkereskedelem, gyermekprostitúcióról és gyermekpornográfiáról szóló kiegészítő jegyzőkönyv (Gyermekjogi Nyilatkozat) Gyermekek fegyveres konfliktusokban való részvételéről szóló jegyzőkönyv (Gyermekjogi Nyilatkozat)	Gyógyszerhez való hozzájutás megkönnyítése (falvakban gyógyszerárak) Gyógyszerszolgáltatások Nemzeti törvények szigorítása (gyermekkereskedelemre vonatkozóan)
Urbanizáció, vidéki területek	7. Millenniumi Fejlesztési Cél ILO Minimum Kor Egyezménye (az agrárszektorban, iparban, bányászatban, halászatban) ILO Gyermekmunkák Legrosszabb Formáinak Eltörlése ILO Gyermekmunka Eltörlése	Vidéki munkalehetőségek teremtése Mezőgazdaság fejlesztése Slum programok: Brazília - Favela - Bairro program, PAR program
Globalizáció	8. Millenniumi Fejlesztési Cél World Trade Organisation Fair Trade Címkézés	Liberalizáció (vagy annak korlátozása) Bérendszerek átalakítása

Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

A gyermekmunka megfékezése napjainkra egyre nagyobb globális kihívást jelent. Ebben a rohamosan fejlődő világban a fejlett és fejlődő országok közt egyre nagyobb a szakadék, ahogyan a szegények és gazdagok között is. A szegény, sokszor vidéki, többgyerekes, iskolázatlan szülők elveszítik a gyermeküket, ahogy a gyermekek a gyermekkorukat. Tanulmányom központi kérdése: hol van a határ? Mehetünk-e még ennél is messzebb a kizsákmányolásban, vagy már így is túlléptünk mindent? Hol lehet megszabni a korhatárt, illetve a gyermekek foglalkoztatási köreit?

Érdekes tendenciákat mutattak az eddig tett erőfeszítések a különböző országokban, ahol nem közvetlenül a gyermekmunkát igyekeztek megfékezni, hanem az azt előidéző okokat. A nemzetközi egyezmények legtöbbször eredménytelenek maradtak, míg a nemzeti gyakorlatok is csak átmeneti megoldásként szolgálnak sok fejlődő ország számára. Láthattuk, hogy a gyermekek által végzett munka nagyon sokszor a nemzeti számlák rendszerén kívül esik, hiszen a gyermekek által végzett informális tevékenységek nem sorolhatóak az ebbe tartozó termelő tevékenységek közé, tehát nem jelenik meg az adott ország gazdasági mutatóiban, viszont közvetetten hat annak alakulására (ld. bérek). A globalizáció egyik ékes példája, hogy a nagy innovációjú részlegek fejlett országokban élnek csak meg, míg az „összeszerelő” munkát kihelyezik egy olyan országba (Lengyel 2003). Az outsourcing által ugyan új munkahelyek teremődnek, de az igazán fejlett technológiák nem feltétlenül kerülnek be az érintett országokba, így az adott országba történő beruházás mértéke is elenyésző lehet.

A családok szegénységének megszüntetése lenne a fő feladat az érintett országok számára. Amíg a családok saját szükségleteiket nem tudják kielégíteni, addig várható, hogy a fiatalokat is bevonják a munkába, esetleg eladják saját lányukat, fiúkat egy gazdagabb családnak, bünszervezetnek. A gyermekek alapvető jogait ugyan többször is rögzítették az évszázadok folyamán, de a végső kétségbeesés eltörli a védelmet segítő nyilatkozatokat. Ha kicsit jobban szétnézünk a világban, láthatjuk a példákat: szomáliai kalózyerekek, háborúk, terrorista akciók. A gyermekmunka gazdaságilag rossz, megszüntetését pedig az alapoknál kell kezdeni, csak így tudjuk elérni a kijelölt célt, azaz meghúzni a határt a foglalkoztatásban. Az általam feltett kérdésre – Hol van a (kor)határ? – a válaszom: tevékenységektől függően kell meghatározni, azonban minden, a gyermekekre káros munkát el kell törölni.

Felhasznált irodalom

- AHMED, U. A. (2002): The food for education program in Bangladesh: an evaluation of its impact on educational attainment and food security. *FCND Discussion Paper*, No. 138, Washington.
- Általános Ügyek Tanácsa (2008): *A gyermekek és a fegyveres konfliktusok kapcsolatáról szóló EU-iránymutatás*. Általános Ügyek Tanácsa.
- BALAND J.-M. – DUPREZ C. (2009): Are labels effective against child labor? *Journal of Public Economics*, 93, 11-12, pp. 1125-1130.
- BASU, K. – HOANG VAN, P. (1998): The Economics of Child Labor. *The American Economic Review*, No. 3, pp. 412-427.
- BECCHETTI, L. – CASTRIOTA, S. – MICHETTI, M. (2008): Child Labour and Consumer Responsibility: An Impact Study. *ECINEQ Working Paper* No. 103.
- BEINE, M. – DOCQUIER, F. – RAPOPORT, H. (2001): Barin drain and economic growth: theory and evidence. *Journal of Development Economics*, 64, 2001. pp. 275–289.
- BOOCKMANN, B. (2010): The Effect of ILO Minimum Age Conventions on Child Labor and School Attendance: Evidence From Aggregate and Individual-Level Data. *World Development*, 5, pp. 679-692.
- BRAUN, S. (2006): Core labour standards and FDI: Friends or Foes? The Case of Child Labour. SFB 649 Discussion Paper, Berlin.

- CIGNO, A. (2004): The supply of child labour. IZA Discussion Paper, No. 1114, Bonn.
- CONTRERAS, S. (2008): Child labor participation, human capital accumulation, and economic development. *Journal of Macroeconomics*, 30, 1, pp. 499-512.
- CRESPO, N. – FONTURA, M. P. (2007): Determinant Factors of FDI Spillovers – What Do We Really Know? *World Development* Vol. 35, No. 3, pp. 410–425.
- DOSUNMU, A. G. – ABIDOGUN, B. G. (2011): Child Labour among Working Children in Ogun State, Nigeria. *European Journal of Social Sciences*, 3, pp. 411-417.
- DWIBEDI, K. J. – CHAUDHURI, S. (2010): Foreign Capital, return to education and child labour. *International Review of Economics and Finance*, 19, 2, pp. 278-286.
- GROOTAERT, C. – KANBUR, R. (1995): Child labour: An economic perspective. *International Labour Review*, 2, pp. 187-203.
- GUARCELLO, L. – LYON, S. – ROSATI, F. C. – VALDIVIA, C. A. (2005): Towards statistical standards for children's non economic work: a discussion based on household survey data. *Understanding Children's Work Project Working Paper Series*, May 2005, (UCW) University of Rome.
- HEADY, C. (2000): What is the effect of child labour on learning achievement? Evidence from Ghana. *Innocenti Working Papers*, No. 79, Italy, UNICEF.
- HERZER, D. – KLASSEN, S. – NOWAK-LEHMANN, F. (2008): In search of FDI-led growth in developing countries: The way forward. *Economic Modelling* 25, pp. 793–810.
- ILO (1973): ILO's Minimum Age Convention, 1973 (No. 138): <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C138>
- ILO (1999): ILO's Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182): <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C182>
- ILO (2005): "Child Labour in Africa". *Child Labor*. Paper 10. Internet: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/child/10>
- ILO (2011): Children in hazardous work. What we know. What we need to do. Geneva. Internet: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_155428.pdf
- LENGYEL, I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*. JATEPress, Szeged.
- MAKDISSI, P. (2011): *Microeconomic foundations of unemployment*, University of Ottawa, <http://aix1.uottawa.ca/~pmakdiss/ECO2142-unemployment.pdf>
- MANKIW, N. G. (2005): *Makroökönómia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- MEENAKSHI J.V. – RAY R. (2002): Impact of household size and family composition on poverty in rural India. *Journal of Policy Modeling* 24, pp. 539–559.
- MÉSZÁROS, Á. (2010): *Közvetlen külföldi beruházások integráltsága a beszállítói kapcsolatok tükrében: a magyarországi Suzuki példája*. Doktori értekezés, Budapest
- MUGHAL, M. – VECHIU, N. (2010): The role of Foreign Direct Investment in higher education in the developing countries (Does FDI promote education?)
- NEUMAYER, E. – SOYA, D. I. (2005): Trade Openness, Foreign Direct Investment and Child Labour. *World Development*, 1, pp. 43-63.
- NJOH, A. J. (2003): Urbanization and development in sub-Saharan Africa. *Cities*, 3., pp. 167-174.
- NOORBAKSHI, F. – PALONI, A. – YOUSEFF, A. (2001): Human Capital and FDI Inflows to Developing Countries: New Empirical Evidence. *World Development*, Vol. 29, No. 9, pp. 1593-1610.
- RENA, R. (2009): The Child Labor in Developing Countries: A Challenge to Millennium Development Goals. *Indus Journal of Management & Social Sciences*, 3, pp. 1-8. 209
- ROGERS, C. A. – SWINNERTON, K. A. (2003): Does Child Labor Decrease When Parental Incomes Rise? *Journal of Political Economy*, Vol. 112, pp. 939-968.

- ROSATI, F. C. (2010): *Child labour: trends, challenges and policy responses. Joining forces against child labour.– An Inter-Agency Research Cooperation Project*. International Labour Organisation and Understanding children's work. Geneva
- SINGH, H. – JUN, K. W (1995): Some New Evidence on Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries. An export orientation is the strongest variable explaining why a country attracts foreign direct investment. *Policy Research Working Paper*. The World Bank
- STOVER, J. – BOLLINGER, L. (1999): The economic impact of AIDS. *The policy project*. Internet: http://www.policyproject.com/pubs/SEImpact/SEImpact_Africa.PDF
- TÁRKI (2012): *Aktív szociálpolitikai eszközök, feltételekhez kötött készpénz transzferek a világban és Magyarországon*. Budapest.
- TODARO, P. M. – SMITH, C. S. (2009): *Economic Development*. Pearson Education Limited, Essex.
- TORGYIK, J. – KARLOVITZ, J. T. (2006): *Multikulturális nevelés*. Budapest, Internet: <http://www.uni-miskolc.hu/~btntud/multikult.pdf>
- TÓTH, F. (2008): *Munkaügyi kapcsolatok rendszere és fejlődése*. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő.
- UDRY, C. (2003): Child labor. *Center Discussion Paper*, No. 856, New Haven.
- United Nations (2010): The Millennium Development Goals Report. We can end poverty 2015. United Nations, New York
- United Nations Habitat (2003): *The Challenge of Slums*. Earthscan Publications Ltd., London.
- United Nations Habitat (2010): *State of the world's Cities 2010/2011. Bridging the urban divide*. Earthscan Publications Ltd, London.
- WAHBA, J. (2005): The Influence of Market Wages and Parental History on Child Labour and Schooling in Egypt. IZA Discussion Paper No. 1771, Bonn
- WU, Y. – ZENG, L. (2008): The Impact of Trade Liberalization on the Trade Balance in Developing Countries. IMF Working Paper. No.08/14.
- http://hvg.hu/vilag/20100714_gyerekeket_dolgoztattak (2011. 11. 15.)
- <http://labour.nic.in/cwl/ChildLabour.htm> (2011. 11. 23.)
- <http://www.unicef.hu/gyermekjog-nagyito.jsp> (2012. 11. 05)
- http://hvg.hu/karrier/20121017_foxconn_gyermekmunkas_kina (2013. 02. 18.)
- http://hvg.hu/gazdasag/20121221_Nem_zavarja_hogy_gyerekek_varjak_a_ruhai (2013. 02. 18.)